

## B. Székely Gábor

### Dátumok Reguly Antal Északi-Urál térképén (1847)

Kevésbé közzismert, hogy az uráli helynévtani (onomastica uralica) kutatások egyik legelső művelője Reguly Antal volt. A helynévtan akkor még nem volt a mai értelemben vett nyelvészeti diszciplína, de Reguly világosan látta, hogy a térben lokalizált népesség mint etnogeográfia téma fontos eligazodási szempont nép és nyelv együttes vizsgálatában. Szépe György fontos névtani cikkében a névadást a következőképpen definiálja: „A névadás esetében egy adott koordináta-rendszeren belül egy pont kap olyan nyelvi címkét, amely ezentúl önmagában képviseli a pontot és a koordináta-rendszert.” (Szépe 1970, 308). Reguly térképén a földrajzi koordináta-rendszer által meghatározott pontok kaptak manyisi, nyenyec, hanti, komi és orosz nyelvi címkéket. A rajta szereplő dátumok pedig expedíciójának időbeli kiterjesztett koordinátáit jelentik. A továbbiakban ezekről a tér-idő címkékről lesz szó.

Reguly Antal 1846. augusztus 25-én érkezett vissza az Északi-Urálban tett expedíciójáról. A pétervári tudományos körök élénk érdeklődéssel várták. Őket elsősorban nem a gyűjtött nyelvészeti anyag, hanem a földrajzi érdeklődés vezette, mert nemrégiben alakult meg a pétervári földrajzi társaság, amelynek fontos célkitűzése volt az orosz birodalom területének feltérképezése.<sup>1</sup> Regulyt felkérték, hogy rajzolja meg az általa bejárt területet. Munkájával 1846 végére elkészült, ezért van a térképének címében 1846 (Reguly 1847a).<sup>2</sup> A készülődő Északi-Urál expedíció résztvevői (6 tudós és 6 segítő) számára 1847 tavaszán Péterváron litográfiát készítettek, hogy az Ernst Hofmann ezredes vezette expedíció (1847, 1848, 1850) tájékozódni tudjon az ismeretlen terepen. Az elkészült példányokból egyet Reguly is megkapott Pétervárról, és továbbküldte Toldy Ferencnek a magyar Akadémiára egy kísérőlevéllel együtt (Reguly 1847b).

A térkép jobb alsó negyedréjtjében vannak a magyarázó jelek (Erklaerungen), ezek között az utolsó egy egyenes (a térképen, néhány helyen > nyílhegygel irányított) vonal, ezzel jelöli a térképen expedíciójának útvonalát, a jel jelentése *Marschroute*. Reguly nemcsak a felkeresett településeket lokalizálja, hanem több helyen oda írja ott tartózkodásának időpontját is. A Reguly életrajzokban oroszországi útját a felkeresett városok, falvak nevének és az ott eltöltött időszaknak a leírásával mutatják be. A térkép helyneveinek pontosítása és elolvasása után helyesbíthető több

<sup>1</sup> A tudományos paradigmaváltás aktualitásáról lásd Szijj 1996.

<sup>2</sup> A térkép jelentőségéről lásd Pápay 1906, Borbély 1955.

félreértés és tévedés az útvonalal kapcsolatban. Oroszországi naplójának megjelenésével (*Calendarium*) még pontosabbá lehet tenni a kronológiát. A térkép helyneveinek olvasási nehézségeihez nyújt segítséget a napló, és fordítva, a naplóban előforduló helynevek és személynevek pontosítása megtörténhet a térkép adatai alapján.

A Reguly filológiában eddig még nem foglalkoztak a térképen lévő helynevek és dátumok olvasatával. Ebben a cikkben elsőként javaslom a következő, kéziratos dőlt betűvel írt dátumok és helynevek olvasatát. Az életrajzokban szereplő helyneveket és dátumokat a következő sorrendben mutatom be: (Toldy 1850), (Hunfaly 1864), (Pápay 1905). A további Reguly életrajzok jól-rosszul ugyanezeket a helyneveket és dátumokat említik. A Pestre elküldött térképe kísérő levelében leírja az útvonalát. Mivel egyáltalán nem ismert levélről van szó, ezért a téma fontossága miatt a megfelelő dátumoknál ebből idézek (Reguly 1847b) a kéziratot utánzó betűkkel.

Reguly is azon az évszázados úton keresztül ment át az Urálon, amelyen Szibéria meghódítása, száműzöttekkel történő benépesítése történt. Ezen az Európát Ázsiával összekötő északi szárazföldi és vízi úton bonyolódott sokáig a közlekedés, a kereskedelem, de ezen keresztül érkeztek azok a mérnökök és vállalkozók is, akik megteremtették a bányászatot és a fémfeldolgozást az Urálban. Ez az út a babinovi út volt, amely a Káma partján fekvő Solikamsktól vezetett át az Urálon a Pavdinskij Kamen' mellett Pavdán és Karaulskoén át Verhoturjénél érte el a Tura folyót. Ez már biztosította a közlekedést Szibéria nagy folyamain a katonai, kereskedelmi és közigazgatási központokig, Tjumenyig, Tobolskig és tovább.

*20 – 21 Nowem 1843* | az első dátum a térképen, ekkor volt Reguly Solikamskban (A *Calendarium* dátumozását rövidítettem és összevontam: 1843. 11. 20. helyett 431120 lesz a továbbiakban, Cal: 431120, 431121). A babinovi úton kelt át az Urálon, ennek az útnak a jelentőségéről szól a Köppennek írt levelében: „1597-ben annak az útnak a megnyitásával, amely Szolikamszkból vezetett a Tura-folyóhoz, Babinov Artemij vadással együtt az egész nép mind erre sereglett és már a következő 1598. évben Lozva várát teljesen oda hagyták.” (Pápay 1906, 367–368). Erről és a következő dátumról Reguly így ír: „*Utam vonala mindenütt ki van téve. Kiindulásom a Káma vizétül Solikamsk városkábul (Octob. 21dikén 1843 orosz stýlis szerént). onnét az Uralon keresztül Verhocturjébe és ugy éjszaknak Vsevolodo-Blagodatba megyek, hol első vogul tanulmányaim.*” (Reguly 1847b). Valószínűleg eltévesztette a hónapot, mert a *Calendarium*ban és a térképen is november van.

*Wsewolodsskoi 4 Dez 1843 21 Febr 1844* | az útvonalát követve a másik dátum a térképen nagyon nehezen olvasható, a napló alapján (Cal: 431204, 440221) ezeket a dátumokat kell a térképen keresni. Helyesen ez szerepel Karelin útvonalterképén is (Karelin 1991, 47.: 1843. XII. 4. – 1844. II. 21.). Karelin pontos vázlatának egyetlen hibája, hogy nincs nyíllal jelölve a Verhoturjétől Vsevolodskig az út, csak a másfél évvel későbbi visszaút. Toldy azonban más dátumról tud: „éjszak felé indul, s de-

cember 15-dikén reggel behajtott Vszevolodo-Blagodackiba” (Toldy 1850: LXX). Az eltérést a két naptárrendszer használata okozza, Reguly az orosz számítás szerint naptároz, Toldy átszámolta a dátumot az európai naptárszámításra. A dátum a XIX. században 12 nappal volt előbbre. Ezzel az átszámítással megkezdí a Reguly életrajz kettős dátumozását.

*Irbít 24 Febr – 1 Marz 1844.* | ez a dátum az irbiti tartózkodását mutatja. Az életrajzírók átszámították a dátumot: „Elhagyván tehát martius 4-dikén a Wsevoloshki jószágokat ... 7-dikén Irbítbe érkezett. Ottan öt érdekes napot töltvén” (Toldy 1850, LXXVII), „Öt napi tartózkodás után” (Hunfalvy 1864, 54), „1844. március 4-ikén Reguly elhagyja a vszevolodszkoei uradalmat, Irbítbe siet” (Pápay 1905, 13). A két dátum között hét nap különbség van (a február akkor 29 napos volt).

*Tobolsk 5–15 Marz 1844* | a következő dátum Tobolsknál van. A dátum átszámozása itt is megfigyelhető: „martius 17. Tobolszkba érkezett” (Toldy 1850, LXXVII), „hova tavaszelő 17-én megérkezett” (Hunfalvy 1864: 54), „március 17-én” (Pápay 1905, 13). Karelin helyesen a térképen lévő dátumot használja fel, (Karelin 1991, 47.: Tobolszk, 1844. III. 5 – 15.)

*Pelim 30 März 12 Juni 1844* | pelimi tartózkodásának ideje. Az életrajzíróknál ez is át van számítva: „april 11. Pelim városában állapotodott meg,” (Toldy 1850, LXXIX), „tavasz hó 11-dikén Pelim városában állapotodék meg” (Hunfalvy 1864, 56), „Pelimben tavasz hó 11-kétül nyárhó 24-kéig mulatott” (Hunfalvy 1864, 57). Karelin vázlatában a térkép adata szerepel: Pelim, 1844. III. 30 – VI. 12. Reguly maga is okozhatta a zavart a dátumokkal, mert a Toldynak írt levelében az áll, hogy: „Kiindultam tehát Pelim városából június 24-dikén (1844),” (Toldy 1850, LXXXVI), naplójában elindulásának napja a (Cal: 440612) dátumnál van. A fenti három dátum így szerepel a Toldynak írt levelében: „Innét február 21dikén 1844be ismét Verchoturjén keresztül Irbítnek és onnét keletnek Tobolszkba veszem utamat, honnét az Irtis, Konda, és Pelim vizein Pelim helységbe jövök Mart. 30dikán. Itt folytatása tanulmányaimnak a déli vogulokkal június 12dikéig,” (Reguly 1847b).

*Átimjä paul 19–21 Juni* | az Északi-Szoszvára a Pelim folyón ment csónakkal. A naplóban ugyanez a dátum van, (Cal: 440619): átimje; „Etímjepaulig haladtam” (Toldy 1850, LXXXVI). Reguly olvasata, Toldy idéz Reguly leveléből: „Vizen Átimjä-paulig haladék” (Hunfalvy 1864, 60), Hunfalvy ugyanabból a levélből idéz, de pontosabban, mint Toldy.

*Tapsatsku 1–20 Juli 1844* | a Tapszuj torkolatvidékénél lévő dátum, a helynév pétervári másolási hiba *Tapssunt paul* helyett. Reguly naplójában is ezek a dátumok szerepelnek (Cal: 440701, 440720), pontosabban július 21-én indul tovább északra.

*24 Juli – 8 Aug 1844* | a következő dátum Sóma-páwl-nél van, az augusztusi nap nehezen olvasható. Az életrajzírók erről a húsz napról nem számolnak be. Pedig

ugyanolyan rohanó tempójú utakat tesz meg az Alsó-Szoszván az Ob felé egészen Igrimig, mint korábban. Rénáldozaton vesz részt, nyelvi anyagot gyűjt.

*Schakurjinski 11 – 30 August* | a helynév pétervári másolási hiba *Schekurjinski* helyett. Szintén nem esik szó az életrajzokban Scsokurjában végzett földrajzi, néprajzi és szamojéd nyelvészeti munkájáról, pedig ez is 20 nap: „a Szoszván le a Szigva torkolatáig utaztam, s innen Szúkerjepaulig” (Toldy 1850, LXXXVIII.), „s innen Szukerjé-paul-ig” (Hunfalvy 1864, 60). Az előbbi dátumokról összefoglalóan így ír Reguly: „*mely napon a Berezovi Szoszva vizei felé megindulván, a Pelim vize leg északibb partjátúl a Tápsziára által kelvén, ott érem Junius 30dikán az éjszaki vogulok első tanyáit. ezeknél első mulatásom a Tápszia, második a Szigva szájánál, és a harmadik a Szigva vizén felfelé Szukerje falunál*” (Reguly 1847), majd: „*Aug. 30dikán ismét felemelkedém az Uralra, ki itt leg vadabb és leg nagyszerűbb tekintetét veszi magára, mellyel a Caspiumtul a Jeges tengerig bír: (leg nagyobb csucsai azomban a 4000 lábot alig fogják felülmulni).*” (Reguly 1847b).

*Tjobing 9 – 11 Sept* | az Urál legmagasabb hegyei között vándorló manysi réntartó gazdák közül Tjobing-gal véletlenül találkozunk, három napig vele van Reguly (Cal: 440909: Tyobing).

*Ignati 13–14 Sept* | Ignatij réntartó gazdához ekkor érkezik (Cal: 440913 к Игнатию).

*Tildom 18–20 September* | az Urálból a Szinja melletti Tildomban van ekkor (Cal: 440918: Tildom), erről így ír: „*Itt a voguloktul megváltván az osztjákok lakásainak vettem utamat, mellyeket a Szinnya vizénél értem el.*” (Reguly 1847b).

*Obdorsk 50w 26 sept – 8 Oct 1844* | terepmunkájának következő dátuma ez, az 50 w távolságot jelent verszben (Cal: 440926: Обдорск), „a felséges Óbon pedig sept. 26. Hispugornál átkeltem, s még azon este Obdorszkban az alsó Ób-tartomány főhelyébe értem.” (Toldy 1850: XCVII), a helynév ragozása nyomdahiba lehet, helyesen Obdorszkba, „azon hó 27-kén pedig, a’ nagyszerű Óbon átkelvén még az nap estve Obdorszkba érkezék...” (Hunfalvy 1864, 65), „... 1844. október 8-án megérkezett Obdorszkba...” (Pápay 1905, 18). A három különböző dátum egyet jelent, szeptember 26. Hunfalvy dátuma valószínűleg nyomdahiba, Pápay átszámítja az európai naptárra a dátumot. Bonyolítja a dolgot, hogy Reguly levelében az áll, hogy „E végre hagytam el Obdorszkot october 10-dikén...” (Toldy 1850, C), „... őszhó 10-kén kiindulván...” (Hunfalvy 1864, 65), ugyanezt a dátumot használja átszámítva Pápay is: „Obdorszkból október 22-én kiindulván...” (Pápay 1905, 18). Karelin térképészletén ez szerepel: Obdorszk, 1844. IX. 26 – X. 10., ez a dátum a legpontosabb (Karelin 1991, 47).

*13–14 October* | a nyenyec expedíciójának legelső, a térképen lévő dátuma (Cal: 441013, 441014).

18 October |valami miatt fontosnak tartotta a következő dátumot a térképre íratni, talán mert ekkor érkezik a Kara folyó torkolatához, nagyon 13-nak látszik, de a napló eligazít (Cal: 441018: у устья Кары).

21 Octob 1844 | terepmunkájának legészakibb állomása ennél a dátumnál van. A Jugor-félsziget északi része ez a Szivim-pae hegynél. Az életrajzíróknál emlegetett: „(Sárhoj), azaz Sárhát; Sárnak a vajgacsi szoros neveztetik.” (Toldy 1850, CI), „Ezt a’ szorost Sarnak, ’s a’ reá támaszkodó hegyhátat Sarhojnak nevezik.” (Hunfalvy 1864, 65). Ez a helynév nincs rajta Reguly térképén. Karelin dátuma pont ugyanez: 1844. X. 21. (Karelin 1991, 47). A nyenyec expedíciójáról Reguly így ír: „– *Obdorszkbul a leg északibb orosz lakozásbul az Ob vizén, tovább a Szamojédok havas steppjeibe részént ethnographiai, anthropologiai, és geographiai érdekek vezettek, mely utóbbiak egész a Jugriai parthoz Váigáts sziget általellenébe hoznak hol leg távolabb és leg éjszakibb pontját utazásomnak értem el (Octob. 21ikén).*” (Reguly 1847b).

2–3 November 1844 Isba Iwana Terentjeva a visszafelé úton a Nagy tundrán (Bolsaja Zemlja) az egyik zürjén réntartó gazdánál, Ivan Terentevnél megállnak.

Mushi 6–11 nowemb |a következő megállóhely Muzsi falu az Ob mellett. Pápay ezt is következetesen átszámítja: „... november 18-án Muži-ba ... érkezett.” (Pápay 1905, 18).

Beresov 12 Now |téli pihenőre Berezovba utazik. Reguly az ott tartózkodásának dátumáról már az európai naptár szerint számol be: „martius 3-d. (1845.) Berézovtól, hol a tavali nov. 24-dikétől fogva laktam, búcsút vettem.” (Toldy 1850, CV). Pápay is ezt veszi át: „Reguly Berjozovból 1845. márczius 3-án indul útnak ...” (Pápay 1905, 20). A naplójában az elindulás az orosz naptár szerint szerepel (Cal: 450219). A berezovi tartózkodásáról így ír: „*vissza utamat az Usza vizein és az Uralon egyenessen Berezovnak vettem hol Nov. 12dikétül Februar 19kig 1845 mulattam osztják és vogul tanulmányokkal.*” (Reguly 1847b).

Sserebrjansk sawod 5–8 Marz 1845 |a visszafelé út egyetlen dátuma Serebrankánál van. Toldynak így ír: „– *Visszajövelem Sziberia érdekes határaibul az Ural nyugoti orosz részére a Szerebranszki hutáknál (Sserebränskoi zavod) vagyon megjegyezve (Mart. 5-dikén).*” (Reguly 1847b). Az első dátum a megérkezésé, a második az elutazásé, közben innen kirándul, megnézi a tagili sziklarajzokat Gaeva falunál (Cal: 450307: Gajeva), erről a kirándulásról Szij Enikő írt (Szij 2003). Karelinnél ez a dátum nincs rajta a térképen, csak a helynév (Karelin 1991, 47).

A Reguly expedíció dátumozásánál meg kellene maradni a fenti térképi és naplóbéli dátumoknál. Az orosz naptár szerinti dátumozást meg kell említeni, de az életrajzírók a bizonytalannak látszó átdátumozással azt az érzést kelthetik, hogy az időpontok nem pontosak. Pedig csak az életrajzírók szeretnének beavatkozni a dátumozásba, ez feleslegesnek látszik.

## IRODALOM

- BORBÉLY Andor 1955. Reguly Antal térképének szerepe az Észak-Urál megismerésében. *Földrajzi Közlemények* 79: 231–242.
- CaI: РЕГУЛИ Антал 2008. *Календаріум. Дневник венгерского путешественника-исследователя с 29 сентября 1843 г. по 5 марта 1846 г. Путешествие по России Петербург – Урал – Петербург.* Редактор: Энико Сий. Библиотека Регулиана 5, Издательство ТИНТА, Будапешт.
- HUNFALVY Pál 1864. *A vogul föld és nép. Reguly Antal hagyományai, A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából kiadta Hunfalvy Pál, I. kötet,* Eggenberger Ferdinánd Akadémiai könyvtárusnál, Pest, Reguly Antal hagyományából kidolgozta Hunfalvy Pál.
- KARELIN, V. G. 1991. Hegyelvek Reguly Antal Északi-Urál térképén. *Földrajzi Közlemények* 115: 37–47.
- PÁPAY József 1905. *Reguly Antal emlékezete. Nyelvészeti hagyatékának földolgozása alkalmából.* Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- PÁPAY József 1906. Reguly Antal urali térképe (Ide tartozik a XIV. tábla). *Földrajzi Közlemények* 34: 349–370.
- REGULY Antal 1847a. *Ethnographisch-geographische Karte des nördlichen Ural Gebietes entworfen auf einer Reise in den Jahren 1844 und 1845 von Anton v. Reguly. St. Petersburg 1846.* MTAK Kézirattár, Tört. Földr. 4. r. 1. sz. A régi katalógusban Földl. 4.drét I. Szám. Térkép. Földr. 4. r. 1. Reguly Antal Abrosza az északi Uralról. M.Acad 1847, litografált kézirat, 760 x 1040 mm.
- REGULY Antal 1847b. *Tekéntetes titoknok ur! Graefenberg Julius 21ikén 1847.* MTAK Kézirattár M. Irod. Levelezés 4. r. 88. sz. 51.
- SZÉPE György 1970. Kommunikációs és grammatikai megjegyzések a névről. *Nyelvtudományi Értekezések* 70: 307–311.
- SZÍJ Enikő 1996. Paradigmaváltás és a XIX. század közepi finnugrisztika (Reguly Antal). In: LESKINEN, H. – Tõnu SEILENTHAL (eds.): *Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum, Part VIII,* Jyväskylä. 90–94.
- SZÍJ Enikő 2003. Reguly Antal és a Tagil menti sziklarajzok. *Nyelvtudományi Közlemények* 100: 289–300.
- TOLDY Ferenc (szerk.) 1850. *Reguly–Album.* Kiadta a Reguly Társaság, Pesten, Emich Gusztáv bizománya.